

3. *Кан-Калик В. А.* Учителю о педагогическом общении / В. А. Кан-Калик. — М. : Просвещение, 1987. — 190 с.
4. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : наук.-метод. посіб. / наук. ред. О. Л. Кононко. — К. : Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. — 243 с.
5. *Панько Е. А.* Психология деятельности воспитателя детского сада / Е. А. Панько. — Минск : Вышэйшая школа, 1986. — 156 с.
6. Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи : монографія. — К., Глухів : РВВ ГДПУ, 2005.- 234 с.
7. *Самуйленков Д. Ф.* Мастерство, педагогический такт и авторитет учителя / Д. Ф. Самуйленков. — Смоленск : Смоленское книжное издательство, 1959. — 147 с.
8. *Синица И. Е.* Педагогический такт и мастерство учителя / И. Е. Синица. — М. : Педагогика, 1983. — 248 с.
9. *Страхов И. В.* Психологические основы педагогического такта / И. В. Страхов. — Саратов : Полиграфист, 1972. — 72 с.
10. Удосконалення педагогічної майстерності в умовах особистісно орієнтованої освіти / автори-упорядники: В. Р. Ільченко, П. І. Матвієнко, Н. І. Білик. — Полтава : ПОІППО, 2003. — 190 с.
11. Український педагогічний словник / за ред. С. У. Гончаренка. — К. : Либідь, 1997. — С. 252.

УДК 37.033:91

**Л. Б. Паламарчук,**

*докторант лабораторії географічної та економічної освіти  
Інституту педагогіки НАПН України,  
кандидат педагогічних наук, доцент*

## **РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА У ПРОЦЕСІ НАБУТТЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЗНАТЬ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ**

*У статті розкрито теоретико-методичний аспект можливостей гармонійного розвитку особистості школярів під час вивчення географії загалом та в процесі набуття соціокультурних знань зокрема. Визначено головні тенденції розвитку географічної освіти та підходи до організації навчального процесу щодо засвоєння людиною соціокультурного досвіду.*

**Ключові слова:** теоретико-методичний аспект, гармонійний розвиток, соціокультурні знання, соціокультурний досвід, географічна освіта.

Психолого-педагогічна проблема розвитку особистості школяра є одним зі складних і важливих завдань досліджень з теорії педагогіки та практики. Ця проблема містить багато аспектів, тому її розглядають різні науки: загальна психологія і педагогіка, вікова фізіологія і анатомія, соціологія, дитяча психологія і педагогіка та інші. В наших педагогічних та методичних дослідженнях ми вивчаємо і прагнемо виявити найефективніші умови для гармонійного розвитку особистості школяра під час вивчення географії взагалі та в процесі набуття соціокультурних знань зокрема. Особливої актуальності проблема набула сьогодні у світлі інтеграції України у європейських освітній простір [1, 2].

Аналіз останніх досліджень. Сучасна школа забезпечує умови розвитку особистості школяра. У вітчизняній науці та практиці останнім часом проблемі розвитку особистості школяра приділяється значна увага. Психологічні аспек-

ти проблеми розкриваються у працях Г. С. Костюка, І. Д. Беха, С. Д. Максименка, О. В. Киричука, Л. Т. Левчук, Л. Ф. Бурлачука, В. В. Рибалка, М. Й. Варія, В. Л. Ортинського, В. О. Моляко, В. П. Москальця, Ю. З. Гільбуха, В. А. Козакова, Н. Л. Коломінського, В. С. Лозниці, В. А. Роменця, М. Л. Смульсона, Ю. Л. Трофімова та інших.

Педагогічні аспекти розвитку особистості школяра розкривають у своїх дослідженнях В. О. Сухомлинський, А. С. Макаренко, А. М. Алексюк, І. А. Зязюн, В. І. Бондар, С. У. Гончаренко, Ю. І. Мальований, В. М. Мадзігон, В. Ф. Паламарчук, О. М. Пехота, І. П. Підласий, О. Я. Савченко, Г. С. Сизоненко, М. Д. Ярмаченко та ін.

У методиці навчання географії здебільшого досліджувалися окремі аспекти розвитку особистості школярів у роботах В. М. Герасимчука, Й. Р. Гілецького, Л. І. Зелінської, В. П. Корнеєва, Л. І. Круглик, М. Г. Криловця, М. С. Крушницького, С. Г. Коберника, С. Л. Капіруліної,

Л. Ф. Мелько, Т. Г. Назаренко, М. П. Откаленка, В. В. Обозного, С. С. Пальчевського, О. В. Плахотнік, Л. А. Покась, А. Й. Сиротенка, М. В. Сороки, О. М. Топузова, Г. Є. Уварової та інших.

Аналіз шкільної практики свідчить про те, що питання розвитку особистості школярів під час навчання географії здійснюється, здебільшого, шляхом насичення навчального матеріалу науковою інформацією, а способи її засвоєння, як правило, не враховуються. За таких умов актуальність досліджуваної проблеми зростає. Це вимагає від учителів застосовувати нові підходи в організації навчально-виховного процесу з географії.

Сучасна педагогічна та психологічна наука розглядає особистість як єдине ціле, у якому біологічне невіддільне від соціального. Зміни в біології особистості позначаються не лише на особливостях її діяльності, а й на способі життя. Однак вирішальну роль відіграють мотиви, інтереси, цілі, тобто результати соціального життя, що визначають весь вигляд особистості, додають їй сили для подолання своїх фізичних вад і особливостей характеру. Особистість є продуктом суспільного життя. Проте водночас вона є живим організмом.

Особистість, за визначенням Л. С. Виготського, — це цілісна психічна система, що виконує певні функції і виникає в людині, щоб обслуговувати ці функції [3]. Основні функції особистості — творче освоєння суспільного досвіду і залучення людини до системи суспільних відносин. Усі аспекти особистості виявляються тільки в діяльності та у стосунках з іншими людьми. Особистість існує, виявляється, формується у діяльності й у спілкуванні. Соціальний вигляд людини усіма своїми виявами пов'язаний з життям навколишніх. Розвиток особистості — це єдиний біосоціальний процес, у якому відбуваються не лише кількісні зміни, а й якісні перетворення. Ця складність зумовлена суперечністю самого процесу розвитку. Самі суперечності між новим і старим, які виникають і долаються у процесі навчання і виховання, є рушійними силами розвитку особистості школяра [4]. Суперечності розв'язують через формування вищих рівнів діяльності учнів. Тоді молода людина переходить на вищий рівень свого розвитку. В цей час потребу задоволено, суперечність усунена. Але задоволена потреба народжує нову — потребу вищого рівня. Одна суперечність змінюється іншою — розвиток особистості школяра триває. У процесі навчання і виховання загальні суперечності конкретизуються, набувають яскравіших форм, потребують зміни й у змісті роботи. Найбільше це видно в суперечно-

сті між вимогами до вихованців та їхньою підготовленістю до сприйняття й реалізації цих вимог. У свій час А. С. Макаренко зазначав про суперечність між виховними впливами та «опором матеріалу» [5]. У педагогічному процесі виявляються також суперечності, що пов'язані з умовами розвитку суспільства, і суперечності, які виникають як наслідок недоліків у навчальній та виховній роботі. Нинішнє суспільство вимагає від молодого людини вчитися і поглиблювати свої знання протягом всього життя.

Сучасні географічні знання потрібні кожній людині, незалежно від її професії та спеціальності. У процесі вивчення географії школярі ознайомлюються з соціокультурними знаннями, які їм будуть потрібні протягом всього життя. Соціокультурні знання закладають підвалини культури молодого людини, формують ментальні настанови людини ХХІ століття, допомагають створити комплексні та системні знання, уявлення про географічну оболонку нашої планети, подолати обмеженість технократизму та антропоцентризму у взаємодії людини і природи. Географічні знання змушують молодого людину дивитися на світ не через вузьку щілину своєї спеціальності, а глобально, через природу всієї Землі, де людина живе, працює, відпочиває, творить.

Цивілізації, етноси, природні та антропогенні лиха, глобальні зміни, взаємозв'язки між природними і соціальними явищами, демографічний вибух, політичні конфлікти, — все це є об'єктом вивчення географії, предметом її дослідження. Як підкреслював видатний географ ХІХ ст. Ж.-Ж. Елізе Реклю: «Географія не що інше, як історія у просторі, тоді як історія є географія в часі» [6].

Під час наших педагогічних досліджень, що вже кілька років тривають у школах м. Києва, Київської, Вінницької, Хмельницької, Миколаївської, Полтавської, Івано-Франківської, Херсонської, Чернівецької областей, нами експериментується навчальний матеріал, що може впливати на розвиток особистості школяра, його світогляд та національну свідомість.

Навчаючи шестикласника початкам загальної географії, розширюючи їх знання у сьомому класі змістом курсу «Географія материків та океанів», зосереджуючи та поглиблюючи знання з природи та господарства своєї країни в курсі «Географія України» у 8–9 класах, ознайомлюючи десятикласників з проблемами країн світу в курсі «Економічна і соціальна географія світу», вчителі географії формують базу та створюють ґрунтовні педагогічні умови для розумового розвитку особистості школяра.

Крім того, експериментувався навчальний матеріал (програми, дидактичний матеріал, тести, методичні рекомендації тощо), що міг би забезпечити навчальним матеріалом факультативи, спецкурси чи курси за вибором для старшокласників у процесі профільного навчання і набуття певних професійних знань у випускника школи.

Такими можуть бути запропоновані нами курси «Географія населення з основами демографії», «Географія релігій», «Географія туризму», «Етногеографія», «Медична географія», «Рекреаційна географія», що опубліковані в збірнику «Географія. Програми для профільних класів» [7] та у збірнику «Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Географія. Економіка. Програми спецкурсів і факультативів» [8].

Кожний урок географії, різноманітна позакласна і позашкільна робота школярів під керівництвом вчителя допомагає учням здобувати знання, набувати умінь та навичок, які вони зможуть використати у своєму дорослому житті. Закони, закономірності, явища природи, ситуації та події з життя суспільства вчитель географії намагається пояснити, розкрити, відтворити і мотивувати під час навчання учнів. Разом з ними він аналізує, порівнює, встановлює спільність і відмінність, узагальнює, дає можливість зробити логічний висновок, пояснити причинно-наслідкові зв'язки, розкрити суть поняття та зміст основних термінів. Тому, готуючись до уроку, вчитель визначає не тільки навчально-пізнавальну та виховну мету, а й розвивальну, де зазначає шляхи і способи її досягнення школярами. Особливу увагу вчителю необхідно приділяти вибору методів навчання й саме тих, які будуть розвивати пізнавальну самостійність учнів. Наші дослідження і багаторічні спостереження показують, що реалізація ідей розвивального навчання сприяє діяльності, під час якої учні обов'язково включаються в активне засвоєння знань, застосовують засвоєне у нових ситуаціях, опановують нові способи виконання навчальних завдань, формують свої вміння та навички.

В активній діяльності, співпраці, співпереживанні, взаємодії з дорослими і ровесниками відбувається індивідуальний розвиток учнівської особистості, її соціалізація — поступове входження у систему особистісних і суспільних відносин, усвідомлення себе людиною з певним родоводом і громадянською приналежністю.

Через зміст шкільних курсів географії вчитель має широкі можливості надавати учням соціокультурні знання, бо географія — це наука про природу та життя людей на Землі. Видатний російський географ В. П. Максаковський у своїй

праці «Географічна культура» підкреслює, що етнографічні сюжети (нариси про життя етносів) мають сприяти підвищенню рівня соціальної культури молоді [9].

Сучасні вчені — географи, методисти, вчителі у своїх дослідженнях розвивають концепцію значення географії як соціальної культури, де в центрі ставлять Людину, яка змінює себе в процесі перетворення природи. Разом з розвитком природи розвивалася Людина, бо вона, як «*Homo Sapiens*» (людина розумна), з'явилася на планеті біля 50 тис. років тому. Складним процесом було виділити людину із царства тварин у соціальному плані. Основним критерієм такого виявлення філософи, історики, політологи, соціологи вбачають використання знарядь праці, появу мови, вміння використовувати вогонь, творити матеріальну культуру тощо. За цей час на Землі виникла ціла низка народів, мов і культур. Сучасні наукові ідеї про етнос, його розвиток допоможуть більше соціалізувати зміст навчання географії. Уведення нових демографічних понять, понять про невиробничу сферу, соціальний комплекс господарства країни, його склад і структуру, соціальні перетворення в країнах світу, розкриття особливостей життя соціальних груп населення країни практично сприяє соціалізації всього навчально-виховного процесу з географії. Такі знання можна формувати у шестикласників, вивчаючи тему «Земля — планета людей». Аналізуючи сучасний кількісний стан і розміщення населення на Землі, шестикласники пізнають, скільки людей проживає у світі, в Україні, у своїй місцевості (селі чи місті, в районі чи області), можуть співставити цифрові показники, вчать працювати з географічними картами (фізичною, політичною, картою щільності населення тощо), атласами, довідниками, енциклопедіями та іншими географічними джерелами. Допитливих шестикласників приваблює начітність, додаткова та довідкова література, фотографії, слайди, виписки з газет та журналів. Вони активні у виконанні завдань — проектів, міні-есе, повідомлень тощо. Дуже часто на уроки географії шестикласники приносять із домашньої бібліотеки дитячі енциклопедії, журнали, хрестоматії, довідники, альбоми, фотографії про свої подорожі. Усвідомлення учнями мотиву своєї діяльності є найціннішим для розвитку їх особистості. Для цього вчителю необхідно створити умови розуміння змісту уроку, усвідомлення вагомості навчального матеріалу, послідовності його вивчення, значущості цього навчального матеріалу в житті шестикласників, тобто те соціокультурне надбання, без якого в подальшому житті дітям буде некомфортно, а їх інтелекту-

альний і освітній рівень значно відставатиме від рівня їх ровесників.

У процесі вивчення загальної географії шестикласники набувають навчально-пізнавальних компетенцій, які ми зараховуємо до змісту соціокультурних знань: орієнтування на місцевості, визначення азимуту, складання і читання плану місцевості та карт, користування масштабом і градусною сіткою, описування за картою окремих об'єктів — форм поверхні та водойм, складання характеристики за власними спостереженнями погоди, характеристики основних типів клімату, географічних поясів та природних зон. Знання про літосферу, гідросферу, атмосферу та біосферу підводять шестикласників до широкого поняття про географічну оболонку та прояв у ній географічних закономірностей як об'єктивного фактора в природі.

Як показує перспективний педагогічний досвід і наші педагогічні дослідження, шестикласників варто залучати до підготовки виступу, доповіді чи повідомлення на уроці. Одним зі шляхів розвитку особистості школярів може бути процес виконання практичних робіт, спочатку за типовим планом і під керівництвом учителя, а потім — самостійно.

Майже всі уроки географії спрямовані на показ практичного значення географії в житті людини, бо на сьогодні одним із головних завдань фізичної та економічної географії є передбачення тих змін у природі, які можуть відбутися в результаті стихійних лих та нераціональної господарської діяльності людини.

У курсі «Географія материків та океанів» семикласники ознайомлюються із соціальними аспектами різних регіонів Землі. Вони дізнаються про чисельність населення на материках, особливості його динаміки, розміщення, етнічного складу, віросповідання, державного устрою, статусу держави, матеріальної і духовної культури, традицій та звичаїв, екскурсійних маршрутів, історії відкриття земель та діяльність досліджень, грошову одиницю, вирішення природних та економіко-соціальних проблем в країнах континентів, ознайомлення з правилами поведінки в різних куточках планети. Наприклад, під час вивчення материка Австралія, аналізуючи демографічну ситуацію, семикласники дізнаються, що на території в 7,7 млн кв. км проживає всього 19 млн осіб, щільність (густота) населення становить 1,1 %, офіційна мова в державі — англійська, етно-расовий склад населення: англо-австралійці — 95 %, азіати — 4 %, аборигени — 1 %; релігії: протестанти — 6 %, католики — 26 %. За класифікацією ООН Австралійський Союз

належить до групи розвинених країн; грошовою одиницею є австралійський долар, національне свято: 26 січня — День Австралії (з 1788 р.).

Працюючи з енциклопедіями, довідниками, сторінками Інтернету, семикласники дізнаються про те, що зростання населення залежить від природного приросту та міграції. Останнім часом на материк тривалість життя значно збільшилась. Середній вік жінок становить 83 роки, а чоловіків — 72 роки. 13,2 млн осіб (74 %) в Австралії є віруючими. Найбільше з них християн — 12,6 млн осіб (71 %), з них: католики — 38 %, прихильники англіканської церкви — 31 %, Об'єднаної церкви (11 %), пресвітеріани — 5 %, православні — 4 %, баптисти — 2 %, лютерани — 2 %. Крім християн, є буддисти, мусульмани, іудеї та індуїсти.

У 7 класі поглиблюються і конкретизуються знання про зовнішні оболонки Землі, що в основному було вивчено у 6 класі. Основним об'єктом пізнання учнів стає географічна оболонка, як найбільший природний комплекс нашої планети. Семикласники дізнаються про планетарний рівень розвитку природи, а потім вивчають територіальну неоднорідність материків та океанів як великих природних комплексів. Порівнюючи природу материків, учні усвідомлюють загальні географічні закономірності, що діють на різних рівнях: локальному (дрібні місцеві ПК), регіональному (природні зони, природні країни, материки).

Враховуючи вікові особливості семикласників, учителю важливо знайти оптимальний рівень глибини пізнання законів природи. Якщо подати навчальний матеріал складно, то втрачається інтерес до навчання, а якщо дуже спрощено — втрачається стимул вчити предмет. Розповіді вчителя про мандрівників і пригоди першовідкривачів, розкриття таємниць природи і загадки сучасного світу — все це цікавить семикласників значно більше, ніж глибокі теоретичні підвалини науки. В цьому випадку допомагає майстерність вчителя, коли він переконує школярів у тому, що вони самостійно можуть багато дізнатися з карт, атласу, підручника, художньої та спеціальної літератури. Це сприяє розвитку пізнавальної діяльності учнів, підвищує інтерес до знань, виховує самостійність, прагнення до самоосвіти, пізнання нового. Цікаві факти, про які учні самі дізналися, непомітно підводять їх до розуміння складних речей. При цьому семикласники набувають таких необхідних рис, як комунікативність, уміння спілкуватись з людьми, відстоювати свою думку, прислухатись до ідей інших; виявляються їх організаторські здібності. Саме це є атрибутом сучасної особистості.

Через виконання практичних робіт, які у 7 класі передбачають розвиток логічного мислення, пошуки причинно-наслідкових зв'язків між природними об'єктами і явищами, учні вдосконалюють надбані у попередньому класі навички роботи з атласом, картами, контурними картами, вміння аналізувати статистичні й графічні дані; запам'ятовують велику кількість географічної номенклатури, що доповнює їх інтелектуальні здібності та є показником загальної освіченості людини.

Під час вивчення курсу «Географія України» учні 8—9 класів ознайомлюються з природою та господарством своєї Батьківщини. Від змісту навчання, який би забезпечив соціальну і культурну грамотність особистості, озброїв її соціокультурними знаннями, залежить подальший розвиток особистості школяра, формування його національної свідомості, патріотизму та громадянськості. Соціокультурні знання про Україну допоможуть учневі засвоїти цінності суспільства, в якому йому доведеться реалізовуватись, знати норми, правила, взірці соціально схваленої поведінки. Ці знання є важелем, що забезпечує гармонію в стосунках учня з навколишнім світом, що охоплює послідовно: людину — родину — громаду — націю (державу) — людство в цілому та природне довкілля. Така система соціокультурних відносин в результаті становитиме соціальну основу особистості.

Вивчення курсу припадає на дуже важливий період у житті дитини та розвитку її особистості. У цей час відбувається фізичне становлення, йде бурхливий розвиток дитячого організму. Саме цей період є вразливим і впливає на розвиток особистості, на її подальшу долю. Курс географії України покликаний формувати у дітей сучасний, цілісний, реальний і комплексний образ своєї Батьківщини — від природи до населення, господарства й екологічного стану довкілля.

Розвивальна роль курсу географії України пов'язана і з генетичною близькістю всього, що вивчається, що відомо кожному українцю: знайомі географічні назви, природні об'єкти, галузі господарства, стан економіки, соціальний стан громадян. Навчальний матеріал допомагає учням досягнути просторову орієнтацію в межах своєї держави. Ці прагматичні знання стануть у пригоді водієві, геологу, військовому, агрономові, економісту, журналістові, туристу, управлінцю.

Під час вивчення комплексного курсу «Географія України» школярі можуть поєднати фізико-географічні та економіко-географічні знання в одному об'єкті вивчення. Це дає можливість не теоретично, а на практиці втілити у життя ідею органічної єдності географічної науки,

взаємозалежності природи, людини і господарства. В цьому заховане не лише величезне світоглядне значення курсу, але й його потенціал екологічного виховання на конкретних знайомих прикладах наслідків нераціональної взаємодії людини з природою. У процесі навчання школярі будуть поглиблювати вже сформовані географічні поняття, вивчати географічні закономірності на конкретних, знайомих фактах і формувати низку нових загальногеографічних понять. Значно урізноманітнюється, розширюється і поглиблюється робота з географічними картами. Учні необхідно одночасно використовувати карти, які дуже різняться за змістом, масштабом, формою.

Курс «Економічна та соціальна географія світу» є завершальним навчальним курсом. Він дає комплексні знання про сучасну політичну карту світу, країни, історико-географічні й політико-економічні райони планети. Десятикласники ознайомлюються з особливостями природних ресурсів світу, його населення і господарства, міждержавних політичних і економічних зв'язків, вивчають окремі райони і найбільші країни світу. Для розвитку особистості старшокласника цей курс має неоціненне значення. Він є базою для розуміння дорослою людиною сутності подій, що відбуваються у світі. Людині потрібні ці соціокультурні знання для правильної змістової та просторової організації у житті.

Зміст курсу має і виховний потенціал. Пізнаючи світ у всьому його розмаїтті, школярі вчаться з розумінням ставитися до проблем розвитку інших країн і народів, відчувати себе часткою великої родини націй, народів і рас нашої планети. У навчальному змісті курсу міститься значний загальногеографічний матеріал щодо всієї планети, детальні відомості про окремі регіони та країни. У десятикласників відбувається подальше вироблення і закріплення практичних навичок пошуку, дослідження, оброблення матеріалу, представлення його аудиторії. На високому рівні з відповідними вимогами здійснюється робота з картами різного масштабу і змісту, контурними картами, таблицями, схемами. Учні необхідно розвивати в собі здатність давати письмові та усні характеристики країн, порівнювати їх. Соціокультурні знання про світ допоможуть старшокласникам звільнитись від стереотипів, міфів, пережитків минулого про близьке і далеке зарубіжжя, братні економічні зв'язки, братні слов'янські народи тощо.

Вивчаючи економічний та соціальний навчальний матеріал про країни світу, десятикласники повинні використовувати статистичні матеріали, креслити графіки, діаграми, статево-

вікові піраміди тощо. Використовуючи метод синтезу й аналізу старшокласники повинні вміти пояснити основні закономірності розвитку економічних та соціальних явищ у країнах світу. Виконання практичних робіт зі статистичним матеріалом сприятиме розумінню учнями чинників і принципів розміщення виробництва у світі.

Отже, географічна освіта є спеціальною соціальною сферою життя, унікальною системою, своєрідним соціокультурним феноменом, що сприяє накопиченню знань, умінь, навичок та інтелектуальному розвитку молодшої людини. Головними тенденціями розвитку географічної освіти нині розглядаються визнання готовності учнів не тільки до соціальної адаптації, а й до активного освоєння ситуацій соціальних змін потреб особистості та суспільства відповідно до національних та соціальних традицій. На уроках географії можна виділяти підходи, що визначають специфіку освітнього процесу з позиції засвоєння людиною соціокультурного досвіду. Ними можуть бути:

- аксіологічний підхід, що визначає оновлення ціннісних орієнтацій соціуму і спрямованість на формування суспільного ідеалу особистості;

- цілісний підхід, який розглядає людину як складну біо-психо-соціокультурну систему, а суспільство — як єдину структуру, організацію її життя;

- гуманістичний підхід, який дає змогу визначити суттєві характеристики особистості та можливості її самореалізації;

- культурологічний підхід, що орієнтує особистість на засвоєння надбань людських цивілізацій внаслідок інтеграції загальнолюдського, національного та особистісного досвіду.

Такі психолого-педагогічні підходи орієнтують школярів на засвоєння широкого кола знань і спрямовують на загальний розвиток особистості. Соціокультурний складник географічної освіти є сукупністю традицій та інновацій, що приводить структуру навчання у відповідність до культури, яка організовується у європейському освітньому просторі.

*В статье раскрывается теоретико-методический аспект возможности гармонического развития личности школьника во время изучения географии в целом и в процессе приобретения социокультурных знаний в частности. Определяются главные тенденции развития географического образования и подходы к организации учебного процесса, касающиеся усвоения человеком социокультурного опыта.*

*The article reveals theoretical methodological aspect of a schoolchild's personality resource of harmonious development when learning geography in general and when acquiring social-cultural knowledge in particular. The main tendencies of geographical education development and approaches to organization of academic process for people's mastering social-cultural experience have been determined.*

## ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про освіту»: науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Г. Кременя. — К.: Вища школа, 2000.
2. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст. // Освіта України. — № 29. — 18 липня 2001 р.
3. *Выготский Л. С.* Учение об эмоциях // Л. С. Выготский. Собр. соч. — Т. 4. — М., 1984. — С. 90—318.
4. *Варій М. Й.* Основи психології і педагогіки / М. Й. Варій, В. Л. Ординський: навч. посіб. — К.: Центр учбової літератури, 2007. — С. 365.
5. *Макаренко А. С.* Деякі висновки з мого педагогічного досвіду // А. С. Макаренко. Твори в 7 томах. Т. 5. — К.: Рад. Школа. — С. 224.
6. *Реклю Э.* Человек и Земля. — Т. 1. — СПб., 1908. — С. 1.
7. Географія 10—11 кл.: програми для профільн. навчання в загальноосвіт. навч. закладах / Н. Бескова, В. Бойко, С. Коберник та ін. — К.: Пед. преса, 2005. — С. 65—70, С. 103—112, С. 163—170.
8. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Географія. Економіка. Програми спецкурсів і факультативів — К.: Навч. книга, 2005. — С. 58—68, С. 69—76, С. 77—80.
9. *Максаковский В. П.* Географическая культура: учеб. пособие для студентов вузов, обуч. по геогр. спец. — М.: Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 1998. — 414 с.